

Heen en weer

Al jaren wordt de Nederlandse arbeidsmarkt gekenmerkt door een groot en hardnekkig aanbodoverschot. In sommige sectoren heeft het overschot echter al weer plaatsgemaakt voor een tekort aan arbeidskrachten. Dit geldt in elk geval voor drie beroepsgroepen: metaalbewerkers, bouwpersoneel en verpleegkundigen. In een recent verschenen rapport, *Hollen of stilstaan*¹, wordt naar een verklaring voor deze ontwikkeling gezocht. De situatie wordt voor een deel veroorzaakt door het gedrag van schoolverlaters, ofte wel toekomstige werknemers. Daarnaast blijkt ook het gedrag van de werkgevers een destabiliserende uitwerking te hebben.

De situaties op de drie vakdeelmarkten zijn niet volkomen identiek. Voor de metaalbewerkers en het bouwpersoneel geldt dat het aantal werkzoekenden hoog is terwijl er tegelijkertijd sprake is van een groot aantal moeilijk vervulbare vacatures. Er is met andere woorden sprake van kwalitatieve werkloosheid: de bekwaamheden van de werklozen stemmen niet overeen met de functie-eisen van de werkgevers. Voor de verpleegkundigen geldt daarentegen dat het aantal werklozen in verhouding tot het aantal vacatures klein is. Dit verschil tussen de sectoren hangt samen met het specifieke karakter van de fluctuaties op de markten. De verzorgingssector kende tot 1980 nog een groot aantal moeilijk vervulbare vacatures, als gevolg van het traditioneel hoge verloop van het (vrouwelijke) personeel. Dit verloop nam tussen 1980 en 1982 abrupt af, waardoor de vervangingsvraag veel minder groot werd. Dit leidde er zelfs toe dat leerlingen na het voltooien van hun opleiding in het ziekenhuis ontslagen werden. In de bouw- en de metaalsector was het daarentegen de neergaande conjunctuur die in de eerste helft van de jaren '80 een eind maakte aan het relatieve tekort aan arbeidskrachten. Hoe dan ook, in de betreffende sectoren ontstond een hoge werkloosheid en een verslechtering van de arbeidsmarktperspectieven. Dit heeft vooral in de bouw- en in de verzorgingssector geleid tot een blijvende daling van het aantal leerlingen in de vakopleidingen. Het gevolg is dat de werkgevers nu weer, net als aan het eind van de jaren '70, grote moeite hebben hun vacatures te vervullen.

Wijzigingen in de vraag naar arbeid doen zich in elke sector voor. Het is niet meer dan normaal dat de instroom van leerlingen in de verschillende vakopleidingen zich daar enigszins naar richt. De huidige verbetering van de werkgelegenheidskansen in de genoemde sectoren heeft echter nog nauwelijks tot een gedragsverandering aan de aanbodzijde geleid. Het imago van de bouw- en de verzorgingssector lijkt in het begin van de jaren '80 zo'n deuk te hebben opgelopen, dat schoolverlaters deze sectoren nog steeds associëren met malaise, een lage kans op werk en slechte arbeidsvoorwaarden. In *Hollen of stilstaan* wordt daarom gesteld dat er in deze twee sectoren vermoedelijk een soort *varkenscyclus* doorlopen wordt. Net als de boer die door de hoge prijs meer varkens is gaan mesten, maar dan bemerkt dat zijn collega's hetzelfde hebben gedaan waardoor de prijs is gekelderde, zo zouden ook schoolverlaters een overreactie op de waargenomen overschotsituaties vertonen, waardoor uiteindelijk tekortsituaties ontstaan. Overigens wordt in het rapport gesteld dat ook de werkgevers voor dit na-ijleffect verantwoordelijk zijn: zij zouden hebben nagelaten de arbeidsomstandigheden te verbeteren, waardoor de slechte naam van hun sectoren in stand gehouden werd.

In het algemeen geldt dat een varkenscyclus zich sterker manifesteert naarmate er minder alternatieven zijn om de investering te gebruiken, en er meer tijd verloopt tussen de investeringsbeslissing en het moment dat 'de var-

kens vet zijn'. Op de arbeidsmarkt keren deze eigenschappen terug in de vorm van de te doorlopen vakopleiding. Voor de opleidingen voor de onderhavige deelmarkten geldt dat ze specifiek op het vakgebied gericht zijn en dat er na het examen weinig uitwijkmogelijkheden naar een andere sector zijn. Bovendien is er een ruime tijdsperiode met de opleiding gemoeid: voor verpleegkundigen bij voorbeeld 3,5 jaar. Vanaf het moment dat het keuzegedrag van de schoolverlaters weer enigszins de veranderde werkgelegenheidsstructuur weerspiegelt, zal het dus nog enkele jaren duren voordat de krapte in bijvoorbeeld de bouwsector zal zijn afgenomen. Het blijft daarom mogelijk dat de nieuwe vloedgolf aan afgestudeerden op de deelmarkt arriveert op een moment dat er minder behoefte aan is. De vraag naar arbeid kan immers in de tussentijd weer gedaald zijn onder invloed van de conjunctuur of technologische ontwikkelingen. Vergelijkbare pro-cyclische effecten kunnen zich voordoen in het gedrag van de werkgevers. In neergaande conjunctuurfases neemt de scholing in bedrijven af, want de bedrijfsopleidingen worden te duur geacht en bovendien neemt de kans toe dat geschoolde krachten ontslagen moeten worden. In de opgaande fase blijkt er dan opeens weer een tekort aan geschoolde krachten te zijn.

De laatste voorwaarde voor het optreden van varkenscycli is dat geen enkele individuele beslisser weet of zelfs maar rekening houdt met wat de mede-actoren doen. Deze veronderstelling is weersproken door Muth, de grondlegger van de theorie van de rationele verwachtingen. In zijn beroemde artikel uit 1961 stelt hij dat een rationele varkensmester het gedrag van zijn collega's zal voorzien. In elk geval zal hij niet zo dom zijn erop te rekenen dat hij de vigerende marktprijs voor zijn varkens zal krijgen. Er zullen daarom dat geen grote schommelingen in het aanbod ontstaan, tenzij de informatie onjuist geïnterpreteerd wordt. Uit deze redenering zou men kunnen afleiden dat er een eenvoudig recept bestaat om de varkenscycli af te remmen, waardoor ook de schommelingen tussen overschot- en tekortsituaties minder heftig zouden worden. De oplossing is zo betrouwbaar mogelijke gegevens over de sectorale werkgelegenheidsperspectieven te verzamelen en deze onder de schoolverlaters te verspreiden, bij voorbeeld door de gewestelijke arbeidsbureaus. Ook *Hollen of stilstaan* zit op deze lijn. Het is echter de vraag of dit in werkelijkheid op kan gaan. Een praktische moeilijkheid is dat instroomcijfers van de vakopleidingen pas na de inschrijvingen met zekerheid zijn vast te stellen. Bovendien moet elke schoolverlater rekening houden met de verwachtingsvorming en het gedrag van zijn mede-actoren. Het probleem wordt overigens nog vergroot door het wel-of-niet karakter van zijn keuze, terwijl een varkensmester er nog een slag naar kan slaan door een paar biggetjes meer of minder vet te mesten.

Waarschijnlijk is de varkenscyclus nooit helemaal uit te bannen. Maar er zou al wat gewonnen zijn als de schommelingen gedempt worden door een betere informatievorming en overleg en samenwerking van de betrokkenen. Bedrijfstakorganisaties zouden bij voorbeeld afspraken kunnen maken over scholing, om de kosten en de risico's die daarmee samenhangen te delen. In elk geval kan het marktmechanisme de allocatie niet alleen af.

R. Zelle

1. Buro Bartels B.V. *Hollen of stilstaan*, Wisselingen in arbeidsmarktdiscrepanties in de jaren '80, OSA- voorstudie V29, Den Haag, 1989.